

ЛІСОВА ВЛАСНІСТЬ І ЛІСОВА ПОЛІТИКА В НІМЕЧЧИНІ²

Лісові володіння в Німеччині розподілені між землями і національними агентствами (34%), комунальними і корпоративними власниками (20%) і приватними власниками лісу (46%). Після возз'єднання Німеччини структури власності на заході та на сході уподібнюються. Лісові закони на національному і земельних рівнях покликані гармонізувати потреби суспільства і інтереси власників лісів. З цією метою було розроблено і успішно реалізовано багато інструментів (правових, фінансових, інформаційних, процедурних). Попри це, лісова власність зазнає фундаментальних змін, зокрема, дробленням і диверсифікацією лісовласників. Базовими чинниками цих змін є, насамперед, реституція і приватизація колишніх державних земель в східній частині країни; передача лісових земель природоохоронним організаціям; продаж ізольованих лісових площ приватним лісовласникам. З'явилися нові типи лісовласників. Наприклад, "міські" лісовласники характеризуються міським способом життя, хоча немає чіткої відмінності між міською та сільською місцевостями. Загалом, власники лісів повинні зважати на зростаючі вимоги для відпочинку та збереження природи, які викликають додаткові затрати праці, витрати та обмеження. Як передбачено законами про ліси, державні ліси (земельні, комунальні, державних корпорацій) повинні нести більш високе навантаження, ніж приватні лісовласники. У зв'язку з безгрошів'ям земельних бюджетів в кількох землях Німеччини, була обговорена приватизація державних лісів. Проте громадяни та НУО категорично виступають проти цих планів. Після успішного уподібнювання структур власності на ліси в західній та східній частинах країни, майбутні проблеми (виклики) варто очікувати в таких областях: нові форми взаємодії і співробітництва між власниками лісів; розділення і диверсифікація прав власності; індивідуалізація лісовласників і скорочення персоналу; оптимізація організаційно-правових форм і функцій управління державних лісів.

Ключові слова: лісові володіння, лісовласники, види лісової власності, структура власності, переходи власності, приватизація лісів

¹**ВЕБЕР Норберт** – член Німецької лісової ради, заступник голови Саксонської лісової асоціації, координатор Робочої групи «Освіта та підвищення кваліфікації» Німецької лісової асоціації, доктор наук, професор, завідувач кафедри лісової політики та економіки лісових ресурсів, декан з навчальної роботи та член Ради факультету, Технічний університет м. Дрездена, ФРН

² Авторизований переклад з німецької мови на українську – канд. с.-г. наук, доцент Б.М. Дзядевич

Вступ. У Німеччині відповідальність за ведення лісового господарства лежить на 1,5-2 млн лісовласників і володарів лісу³. За видами власності розрізняють приватні ліси, муніципальні ліси, земельні ліси та федеральні ліси, чий структурні особливості істотно різняться. Державний ліс є у власності Федерального уряду і земель, становлячи 34%; частка корпоративного лісу (особливо міст і муніципалітетів) становить 20%. Найвищий відсоток припадає на приватні ліси – 46%.

У середині земель існують значні розбіжності з огляду на структуру переважної власності на ліси. У землях Гессен, Рейнланд-Пфальц і Баден-Вюртемберг високий відсоток займають муніципальні ліси, тоді як така земля, як Бранденбург, має високу частку приватних лісів. За деякими винятками (наприклад, в центральних підвищених районах, де непропорційно висока частка державного лісового фонду), існує мозаїка різних типів власності на ліси. Після возз'єднання Німеччини на сході країни в останні 20 років відбулося наближення до структури власності на ліси до такої у західній частині країни.

Інституційні рамки лісової політики. Юридичні цілі. У лісових законах Німеччини на федеральному і земельних рівнях містяться юридичні цілі, які мають силу для всіх видів лісової власності. У пункті 1 Федерального лісового закону зазначено, що ліс повинен одночасно забезпечувати економічні, захисні та рекреаційні функції. В інших розділах обов'язки лісовласників уточнюються. Кожен власник лісу в Німеччині під час обходження зі своїм лісом повинен дотримуватися певних правил або основних обов'язків; ці правила називаються «належне лісове господарство». Велика повага до інтересів рекреації, охорони природи, захисту води та ґрунту в глобальному порівнянні не є само собою зрозуміло, тоді як так званий «соціальний обов'язок» лісової власності в Німеччині має давні традиції.

У § 1 пункту 3 Федерального Закону про ліс (ФЗЛ) передбачено центральним завданням лісової політики врахувати інтереси населення та інтереси власників лісів. На юридичному рівні має знаходитися рівновага між правом власника захищати свою власність від втручання третіх осіб (стаття 14 розділ 1

³ Поняття лісовласників і володарів лісу вживають на побутовому рівні, у фаховій літературі часто використовують як синоніми. Але юридично тут все-таки є різниця, тому що володар лісу має повне право на розпорядження лісом, а лісовласник – обмежене

Конституції) і соціальним обов'язком власності (стаття 14 Конституції). Свободи власника і не власника тут суперечливі. У лісових законах земель тільки деякі означення наводять окремо. Сюди належать резервування дозволів на суцільні рубання понад визначені площі та для рубання нестиглих насаджень; терпимість під час будівництва суспільно необхідних доріг; увага до сусідніх ділянок лісу під час рубання лісу на межі лісоволодіння, а також гарантований вільний доступ до лісу кожному громадянину. Усі інші юридичні положення до належного ведення лісового господарства мають тільки дорадчий або програмний характер [25].

Після впровадження на державному рівні Директив Європейського співтовариства стало зрозуміло, що використання лісів у Німеччині залежить від різних впливів міжнародних та наднаціональних інституцій. При цьому ситуація змінилася і можливості впливу «не лісових» гравців покращилися. На європейському рівні, на додаток до мережі заповідних територій Natura 2000, варто сподіватися принаймні в деяких областях, подальших впливів від реалізації Водної рамкової директиви. Про можливі наслідки обговорюваної в цей час європейської Директиви захисту ґрунтів та Зеленої книги щодо захисту лісів та інформації⁴ можуть бути лише припущення. Враховуючи високу вимогливість законів з регулювання лісового господарства, знову і знову звучить прагнення до дерегулювання, тобто до відміни приписів, які обмежують свободу ведення лісового господарства.

Інструменти для лісової власності. З погляду приватних і корпоративних власників лісу, мають перевагу фінансові та інформаційні інструменти. Перша категорія включає в себе, зокрема, фінансування конкретних заходів, таких як реконструкція лісів, дорожнє будівництво, об'єднання лісів, заходи з охорони лісів тощо. Також важливу роль відіграє індивідуальна підтримка у вигляді технічної допомоги. Приклади приватних досліджень лісу чітко дали зрозуміти, що державне втручання в приватне лісокористування загалом не відкидається. Але таке втручання ефективне лише тоді, якщо воно здійснюється за принциповою згодою відповідного лісовласника. Дискусії про фундаментальну придатність різних політичних інструментів для забезпечення суспільних (природоо-

⁴ Порівняй. «Зелена книга щодо захисту лісів та інформації в ЄС: підготовка лісів до змін клімату» від 1.3.2010, COM(2010)

хоронних) цілей в лісі показали, що нормативні заходи у багатьох випадках поступаються альтернативним інструментам. Більш строгі приписи ведення господарства можуть привести в окремих випадках до серйозних економічних наслідків для лісових підприємств і вести до фактичної експропріації [20]. Інформаційні інструменти у вигляді консультацій, навчання та підвищення кваліфікації стають дедалі важливішими. Тим часом численні і регулярно поновлювані актуальні обстеження стану лісів та розвитку лісових ресурсів є в інтересах усіх власників лісів.

Структура власності та переходи власності. *Структури власності.* Впродовж останніх десятиліть у виді лісової власності "приватні ліси" відбулися різноманітні і часто негативні зміни, які пов'язані зі структурними змінами в сільському господарстві. Тоді як невеликі приватні лісові компанії після Другої світової війни переважно утворювали економічну єдність сільського та лісового господарства, пізніше настало роз'єднання сільськогосподарських і лісогосподарських частин підприємств і концентрація сільськогосподарських частин у великих фермерських господарствах [24]. Суттєво зросла кількість лісової власності площею менше одного гектара, яка не враховувалася в офіційній статистиці лісових угідь, і не була пов'язана із сільськогосподарським підприємством. Згідно з оцінками, ця категорія малого приватного лісу становить майже 10% від загальної площі лісів [7].

Фрагментація власності може проявлятися у різних формах. Окрім просторової фрагментації, додається фрагментація прав власності в різних утримувачів. Нарешті, вона охоплює випадки, коли можна зустріти не розділену малу власність, приписану до невеликих громад з дуже великою кількістю членів [18]. Варто зазначити, що проблема фрагментації була відома вже в першій половині 20-го століття, але лише після сільськогосподарського перепису 1971 року її можна було побачити в повному обсязі.

З огляду на зростаючу кількість необроблюваних малих приватних лісів К.-Р. Volz [25] ввів поняття «соціальна пустка лісового господарства». Відправним пунктом для цього є постійно велика кількість покинутих ферм. У той час як сільськогосподарські землі здають в оренду, а іноді й продають, лісові масиви лишаються, переважно, в колишніх власників. Часто це призводить до інтелектуальної, професійної та фізичної віддаленості від об'єкта, що можете мати

наслідком «примітивне лісове господарство». Якщо процес відчуження йде далі, лісове майно за відсутності догляду втрачає свою цінність і може бути продане тільки за низькою ціною. Незважаючи на це, все більша кількість власників лісів використовують ці ліси для проведення тут свого вільного часу, і ведуть господарство, яке не має нічого спільного з класичними формами ведення лісового господарства [25].

Великі переходи власності. Розподіл власності на ліси в Німеччині традиційно є дуже стабільним. Проте в останні десятиліття часто виникали ситуації, коли у лісових масивів на більших чи менших площах змінювались власники не тільки в межах однієї категорії лісової власності, але й між категоріями власності. Це включає в себе реституцію лісу колишнім власникам та «світський процес продажу» колишнього державного (народного) лісу в нових федеральних землях. Метою цього керованого процесу переходів власності було відновлення лісової власності в приблизних пропорціях 1945 року (43% державного, 8% корпоративного та 49% – приватного лісу)⁵ [24]. Подальші переходи власності відбуваються у вигляді регулярних продажів федеральних і земельних лісів та випадкові покупки лісів державою. Ці процеси варто розглянути детальніше.

А. Повернення власності колишнім власникам лісів у Східній Німеччині. Люди, чия власність було експропрійовано після 1949 року або до 1945 року, були так званими реституційними власниками, які мають право на реприватизацію колишніх державних земель, які раніше були в їхній власності. На відміну від так званих колишніх власників, тобто землевласників, які втратили власність у 1945-1949 роках внаслідок вироків Федерального конституційного суду, згідно з рішенням Конституційного суду від 23 квітня 1991 року не мають права на реституцію їхньої власності. Цим особам залишилася тільки можливість здешевленого придбання колишніх народних лісів в процесі приватизації.

В. Приватизація колишніх народних лісів через Довірче товариство. Товариство використання та управління землею (BVVG) отримало доручення продати значну частину колишніх народних лісів (близько 770 000 га) новим приватним власникам. Цей процес переважно завершено. Утворений в резуль-

⁵ В колишній НДР 70 % лісових площ належали до так званого народного лісу, 29 % – до малого приватного лісу і 1 % – до церковного лісу

таті цього процесу приватний ліс має здебільшого розміри середніх приватних лісів. Придбання переважно проходило за зниженими цінами відповідно до Закону про знецінення та компенсацію (EALG). Право на це мали місцеві жителі, які хотіли повторно або заново заснувати сільськогосподарські і лісogосподарські підприємства; лісовласники, які на 3 жовтня 1990 року були резидентами, а також колишні власники та їх спадкоємці, якщо вони хотіли створити лісове підприємство.

С. Передачі в рамках Національної природної спадщини. У рамках поправок до Закону про власність (VermRErgG) BVVG значні території були передані безкоштовно як "Національна природна спадщина" до федеральних земель або до призначених ними природоохоронних фондів і асоціацій. Перший транш складався з 50 000 гектарів природоохоронних територій, які були, здебільшого в лісах [2]. У 2005 р. Німецькому федеральному екологічному фонду (DBU) було передано подальші 46 000 гектарів землі, які знаходилися на 33 ділянках у колишній Східній Німеччині. Отже, DBU стало найбільшим приватним лісовласником у Німеччині, оскільки ці області на 75% були засаджені лісом. Метою такого заходу в рамках Національного природної спадщини, зокрема, було створення близьких до природи мішаних листяних лісів як нових "диких територій", які залишені на свій природний розвиток. Зокрема, з ресурсоекономічного погляду, цей проект є суперечливим⁶.

Д. Продаж державних лісів приватним власникам. Приватизація державних лісів, яка розпочалася через напружену бюджетну ситуацію у федеральних землях, а також з політичних міркувань, є однією з ключових проблем німецької лісової політики⁷. У деяких землях (наприклад, Саксонія-Ангальт, Бранденбург, Нижня Саксонія, Північний Рейн-Вестфалія) приватизація лісів була також на політичному порядку денному. Дія альянсів проти приватизації лісів спостерігалася на фоні лісових реформ в останні роки в низці земель (Баварія, Бранденбург, Гессен, Шлезвіг-Гольштейн і т. ін.).

⁶ Впровадження вимоги стосовно 2 % додаткових площ заповідання в Німеччині означало би при сегретативній точці зору повністю вивести з користування подальші 220 000 гектарів лісових площ, дві третини яких складають більш як столітні букові ліси (Grundmann, 2010) [4]

⁷ Відповідні ініціативи появилися вже в 19 столітті (порів. наполегливе пропагування продажу державних лісів в Баварії через Hazzl і Preußen) і отримали подальший імпульс в 20 столітті.

Е. *Викуп лісів державою*. За період після Другої світової війни частково були зроблені великі закупівлі лісів державними лісовими адміністраціями. Сьогодні цей інструмент використовують лише у виняткових випадках.

Нові типи лісовласників. Переходи власності, описані в попередньому розділі, а також довгострокові соціальні процеси, привели до появи нових типів лісовласників. Отже, шляхом реституції і приватизації в нових федеральних землях з'явилися два різні типи власників лісів. Реституційний лісовласник відновив своє майно виключно шляхом прийняття адміністративних заходів. Ця група характеризувалася, принаймні на час більш широких досліджень в середині 1990-х років, низькою кваліфікацією, відсутністю інтересу до ведення лісового господарства, а в деяких випадках – значною віддаленістю лісів. Характерними рисами було, загалом, негативне ставлення до лісу і відсутність сподівань на прибутки.

Другий тип BVVG-покупців пов'язаний з повторною приватизацією колишніх державних сільськогосподарських та лісгосподарських земель від імені Федеративного уряду. В цих областях був величезний попит – до 30 заявок на тендер. Середній розмір площі проданого підприємства становив близько 70 гектарів. На першому місці стояв ідеальний мотив на реалізацію природоохоронних цілей особистого характеру у власному лісі⁸. Що стосується цілей ведення лісового господарства, то тут був широкий спектр вибору, при цьому можна було провести чітке розмежування між "продавцями деревини" і "самопостачанням" [19].

Крім того, екологічні групи та організації отримали в останні роки велику лісову власність. Ці лісовласники пов'язують природоохоронні цілі, такі як зразкове втілення відповідних концепцій лісокористування, з досягненням фінансового доходу, який би гарантував хоча б відшкодування витрат [26].

У лісонаукових дослідженнях, а також у сфері консалтингу в останні роки велику увагу приділяють типу міського лісовласника. При цьому, наприклад, встановлено, що існує дедалі більша кількість невеликих приватних лісів, власники яких не мають сподівань на дохід. На відміну від традиційних класи-

⁸ З інших досліджень відомо, що поняття захисту природи лісовласниками розуміють дуже широко; воно включає також заходи з догляду за ландшафтом, лісові санітарні заходи, заходи з підгодівлі диких тварин і «очисні роботи» (Spinner, 2002) [19]

чних селянських лісів, ці ліси слугують для самореалізації, відпочинку та компенсації професійних стресів, зокрема, навіть для «духовних функцій» [27]. "Міські" лісовласники відрізняються від традиційних лісовласників за однією або кількома з таких характеристик: матеріальне користування лісом і ставлення до власності на ліси; фахові знання і навички; ступінь організації; спосіб життя; перебування в лісі; доступність і взаємозв'язок з іншими лісовласниками [10]. У межах цього типу є багато найрізноманітніших форм, тому їх краще поділяти на "сільські" та "міські". Міські власники лісів, отже, можуть утворювати зв'язок між лісовим господарством і суспільством. Вони поєднують класичні позиції власників і міські переконання і таким чином сприяють зв'язку між двома "сферами" [5]. На загаль, отримані дані свідчать про різноманіття цілей окремих лісовласників і що лісові консультації потребують більшої диференціації, ніж раніше. Це стосується також цільового реагування на потреби зростаючої групи жінок-лісовласників [10, 11, 15].

Соціальні зв'язки і граничні навантаження власності. Соціальний розвиток останніх десятиліть має наслідком зростання і постійну зміну вимог до лісу. Сьогодні вимоги до лісу більші, ніж сума його можливостей. Залежно від інтересів вимагається більше деревини, більше охорони природи, заміни рідких вуглеводнів, вуглецю, більше чистої води, відпочинку, збереження ґрунту або більше естетики [30]. Тому для власників лісів усіх форм власності є більш складним задоволення різноманітних потреб суспільства. Охорона природи потребує збільшення площ під охороною, тоді як деревообробна промисловість, споживачі дров і електростанції на біомасі все більше конкурують за деревну сировину [6].

На прикладі рекреаційного використання лісів особливо чітко видно зростання навантаження на приватного лісовласника. З одного боку, весь час зростає кількість відвідувань лісу з рекреаційною метою. Приблизно дві третини німців відвідують ліс щонайменше один раз на рік, а багато людей відвідують його регулярно. Монетарна вартість рекреаційного використання лісів становить трохи більше ніж 50 євро на одного відвідувача за рік, що становить загалом, якщо екстраполювати на всіх лісокористувачів, 2,5 млрд євро на рік для відпочинку в лісі недалеко від місця проживання. Окрім того, вартість канікулярного відпочинку в лісах Німеччини становить близько 0,5 млрд євро

(Deutscher Bundestag, 2009. S. 29) [3]. З іншого боку, постійно добавляються нові форми користування лісом, такі як геокешинг (туристична гра із застосуванням супутникових навігаційних систем), навігація квадроциклів, змагання позашляховиків і т. ін. Це призводить до напруженості у відносинах права власності, права на доступ, а також з проблем безпеки дорожнього руху. Існує повна єдність між лісовласниками і природоохоронцями, що право доступу до лісу повинно обмежуватися тоді, коли існує небезпека заподіяння шкоди лісу та природі, а лісовласник повинен бути звільнений від обов'язку забезпечувати безпеку руху [13].

Іншим рекреаційним використанням лісу, яке може призвести в деяких випадках до серйозних збитків для приватного лісовласника, є полювання. Невдавні дослідження показали, що фактичні економічні наслідки пошкоджень лісу дичиною для лісовласників не є очевидними для звичайних методів оцінення збитків лише тому, що вони нехтують збитками від випадання пошкоджених дичиною порід дерев [1].

Вимоги до лісоволодінь зростають також з боку природоохоронців. У 1990-х роках як з боку офіційних, так і природоохоронних організацій, було висунуто низку широких вимог стосовно лісу. Насамперед, вимоги сьогодні стосуються площ із заборонаю експлуатації (площ захисту), захисту букових лісів, підбору деревних порід, природоохоронних обмежень в областях «Натура-2000» і сертифікації. Крім того, дискутується питання про включення доброї фахової практики (ДФП) у Федеральний лісовий закон⁹. За статутною кодифікацією ДФП здійснюватиме розподіл прав власності і закладатиме мінімальний поріг охорони природи в лісовому господарстві. Це можуть бути як прості декларативні уточнення, так і правові формулювання, а також пропозиції і заборони [31]. Особливо третій варіант пов'язаний з найбільшими обмеженнями на землях лісового фонду. Останнім прикладом є вимога охорони дикої природи в межах національної стратегії з біологічного розмаїття. Навряд чи ця вимога може бути задоволена достатньою мірою виключно у державному лісі. Ймовірно, будуть також включатися приватні лісовласники, що, зазвичай, піднімає за собою питання про компенсацію за втрачений дохід.

⁹ Під доброю фаховою практикою розуміється спосіб господарювання, який зазвичай не протирічить цілям і принципам захисту природи та догляду за землею

Тиск на власника лісу йде не лише з боку офіційної охорони природи, але й від екологічних і природоохоронних організацій, які представили в останні роки кілька концепцій управління лісовим господарством. Приклади включають в себе відповідні публікації Грінпісу, BUND, NABU і інших з 1990-х років (це докладно у К.-R. Volz [23]) або NABU-лісова стратегія 2020 з 2010 року. Ці організації є також авторами настанов, в яких частково представлені сприйняті і визначені ними лісові зловживання, і всі власники лісів, які не відповідають стандартам, встановленим самими цими організаціями, дискредитуються.

Для публічного лісу, до якого в Німеччині зараховують державний ліс, общинний (корпоративний) ліс і федеральний ліс, у Федеральному лісовому законі і майже в усіх земельних лісових законах прописані більш високі вимоги щодо загальних суспільних благ, при цьому пріоритети і особливі наголоси дещо відрізняються. На думку К.-R. Volz [22, 24], для державного лісу насправді важливою є легітимність, оскільки в іншому випадку переведення в приватні структури був би більш доречним. Емпірично різне використання публічного і приватного лісу можна показати на прикладі для відпочинку, але також і на природоохоронних обмеженнях. Уже сьогодні 25% лісових угідь всіх видів власності знаходяться під інтенсивним захистом; сюди належить ще 42% з претензіями на екстенсивний захист. Якщо у приватному лісі відзначено найнижчий загальний абсолютний відсоток захисту лісу (15% інтенсивного захисту та 45% – екстенсивного), то значення цього показника в державному, общинному (корпоративному) і федеральному лісах значно вище [14]. Це відображає спрямування лісової політики на посилення природоохоронних обмежень у державному лісі. Хоча рекреаційні навантаження загалом на 60% приватних лісових угідь показують, що значною мірою природоохоронні та правові аспекти уже сьогодні повинні бути включені в управління приватними лісами.

Приватизація державного лісу? Державний ліс у Федеративній Республіці Німеччини впродовж останніх двох століть кілька разів змінював спектр своїх завдань. Дебати з приводу приватизації державних установ у Німеччині перебувають під сильним впливом подій у сусідніх країнах, тенденціях до глобалізації і до широкої ліберальної парадигми. Спектр аргументів прихильників приватизації державного лісу включає в себе економічні, нормативно-правові

аргументи. Також управління лісового господарства мусять аналізувати свої проблеми і шукати можливості для оптимізації організаційних структур і процесів. У багатьох внутрішніх і зовнішніх експертних заключеннях про майбутню організацію державних лісових управлінь показано кілька варіантів. При цьому встановлено, що приватизації є теоретично можливими в різних варіантах. В останні роки деякі земельні лісові підприємства до питання між "100% державні" і "100% приватні" підійшли по-новому через зміну правової форми в напрямку земельного підприємства або установи публічного (громадського) права, тобто сталася більш-менш спрямована орієнтація на приватні економічні структури. Також в окремих землях розглядали питання повної (фізичної) приватизації. Як показали недавні дискусії щодо продажу великих державних лісів в Північній Рейн-Вестфалії, Саксонії-Анхальт та Шлезвіг-Гольштейні, щодо таких намірів є суттєві застереження з боку населення, профспілок та екологічних і природоохоронних організацій¹⁰.

Впродовж останніх кількох десятиліть інтереси державного, комунального і приватного лісів, а також і всередині кожної категорії, а в державному лісі – також між окремими федеральними землями, розійшлися. Державний ліс тим самим значною мірою втратив свою центральну роль як "рупор" для всіх типів власності на ліси [29]. Отже, існує необхідність диференційованого підходу до лісової політики для окремих видів лісової власності, і також для їх відповідних підгруп.

Майбутні виклики. Порівняно з багатьма іншими країнами, Німеччина має стабільну структуру власності на ліси, яка є необхідною передумовою ефективного кількісного збереження лісів. Також у Східній Німеччині через двадцять років після возз'єднання широко впроваджують політику розширення приватної власності на ліси і цей захід має суспільне визнання. Поряд з цим масштабним переходом права власності внаслідок приватизації колишніх народних лісів існує ціла низка інших змін в ринковій діяльності, які частково вплинули на ринок лісових ділянок [12]. Це включає в себе широкий продаж лісів Федеральним міністерством фінансів природоохоронним організаціям, а також

¹⁰ Також ,якщо взяти до уваги факт, що рішення громадян могло би бути іншим, коли би відмова у приватизації мала би наслідком обмеження в інших областях, то можна констатувати, що жодної широкої більшості за приватизацію державного лісу серед населення немає

окремі продажі державного лісу, які не обмежені тепер продажем тільки розкиданих ділянок. Триваючі структурні зміни в сільському господарстві, що призведуть до подальшого зменшення селянського лісу, а також збільшення природоохоронних обмежень на лісокористування, можуть бути підставою для висновку, що, можливо, в майбутньому з'явиться більш широкий спектр лісових угідь на ринку. Проте непрозорість ринку лісових земель буде перешкодою до того, поки не будуть використовуватися інноваційні форми комунікації (наприклад, біржі лісової власності), розпорядчі права (наприклад, оренда лісу) та кооперативні форми співробітництва (наприклад, екологічні кооперативи для маркетингу екологічних послуг). Незалежно від цього, наростають тенденції розщеплення розпорядчих і майнових прав лісу у спектрі прав власності¹¹ і також прагнення експериментувати з новими організаційно-правовими формами державних і корпоративних лісів.

Оскільки попит на сировину, енергію, відпочинок, збереження біорізноманіття та дикої природи продовжує зростати, навантаження лісового господарства і лісової власності будуть продовжувати набувати дедалі більшого значення. Крім того, збільшується ризик пошкоджень лісів внаслідок кліматичних змін, в результаті ураганів та інших екстремальних погодних явищ. Адаптація лісів до очікуваної зміни клімату є великим викликом для лісоволодіння. Демографічні та соціологічні зміни з боку приватних лісовласників (старіння населення, нові групи власників, диференціація цілей власників) відображають загальні суспільні феномени, такі як плюралізація та індивідуалізація і будуть наростати й надалі. Уже сьогодні приватні структури власності на ліси не тільки в Німеччині, але і у всьому ЄС характеризуються збільшенням урбанізації способу життя лісовласниць і лісовласників. Типовою є фрагментизація структури приватного лісу зі збільшенням кількості дрібних лісовласників і зміни вікової структури власників. У сільській місцевості велике завдання полягає у визначенні нової ролі лісового господарства та дослідженні як протидіяти віддаленню лісу від людини. У приміських лісах необхідно шукати життєздатні

¹¹ Пор. лісові кооперативи Wehr і Öflingen в Baden-Württemberg, в яких члени мають власність на свої лісові ділянки-парцели, в той же час господарювання і відповідальність переноситься на лісовий кооператив. (www.waldbesitzerinwehr.de). Як приклад з-за кордону можна навести поширені в американській правовій системі „сервітути заповідання“, за яких третя сторона (держава або природоохоронні товариства) купляють право на розвиток або на будівництво на земельній ділянці, але цілеспрямовано ним не користуються (Schurt, 2006: 59) [18]

концепції для захисту інтересів лісовласників перед різними вимогами відпочивальників, а також перед представниками державних і приватних будівельних компаній, які в цих лісах бачать тільки резерв площ.

З огляду на вказані соціальні зміни і виклики, велика кількість різних уявлень та концепцій ведення лісового господарства приватними лісовласниками появляється в новому світлі. Феномен дрібних лісових площ, одне з найбільш обговорюваних питань післявоєнного періоду, часто постраждалими не сприймається як проблема [18]. Все більша відсутність інтересу власників невеликих лісів у їх господарюванні, а також преференційний зсув у бік рекреації чи консервації потрібно розглядати тільки як проблематичний з ресурсно-економічного погляду. У цьому контексті відіграють важливу роль множинність та різноманітність видів власності. Різнманітність багато в чому є однією з передумов можливості адаптуватися до майбутніх викликів. Якраз структурна різноманітність лісової власності з різними категоріями публічної та приватної форм власності на ліси і різноманіттям розмірів площ в середині форм власності може виявитися у майбутньому вирішальною перевагою¹². Тоді як вплив на поведінку приватних лісовласників може бути лише обмежений і часто потребує значних фінансових ресурсів, то державний ліс, який становить близько однієї третини загальної площі лісів, може стати "регулювальним гвинтом" для політики.

Стає очевидним, що реалізація концепції багатофункціонального лісового господарства від початку її виникнення пов'язана із значними труднощами¹³. Сильній диференціації специфічних вимог трьох великих видів лісоволодінь – державних, комунальних і приватних лісів, а також різноманітних атомістичних інтересів окремих лісовласників протистоїть все більш неоднорідне суспільство з дедалі більш різноманітними і часом суперечливими інтересами використання лісів. Однак концепції сегрегації, тобто поділу лісових площ на дві категорії, а саме: «інтенсивне користування» та «охорона / заповідання» в умовах Центральної Європи немає реальної альтернативи. Передусім, це є первинним завданням лісової політики – сприймати різні виклики¹⁴, їх оцінювати

¹² Пор. тут аргументацію E.U. Köpf (2000) [9]

¹³ До можливих сценаріїв порівняй «Zukünfte und Visionen Wald», 2100 [32]

¹⁴ Пор. до того між іншими A. Köchli (2006) [8]

та примиряти. При цьому потрібно, де це можливо, надавати перевагу кооперативним інструментам перед правовим втручанням.

Список використаних джерел

1. **Ammer, C.; Vor, T.; Knoke, T.; Wagner, S.** (2010): Der Wald-Wild-Konflikt. Analyse und Lösungsansätze vor dem Hintergrund rechtlicher, ökologischer und ökonomischer Zusammenhänge. Gutachten für den Deutschen Forstwirtschaftsrat. http://www.dfwr.de/download/Gutachten-Der-Wald-Wild-Konflikt_final%2021_04_2010.pdf.
2. **Beyer, G.** (2003): Privater Waldbesitz im Wandel – Naturschutzorganisationen als Waldbesitzer. In: Deutscher Forstverein e.V., Kongressbericht zur 61. Jahrestagung in Mainz, S. 94-98.
3. **Deutscher Bundestag** (2009): Waldbericht der Bundesregierung 2009. BT-Drs. 16/13350 v. 11.06.2009.
4. **Grundmann, V.** (2010): Wildnis – eine Forderung der Nationalen Strategie zur biologischen Vielfalt. In: proWALD 5/2010, S. 8-9.
5. **Härdter, U.** (2004). Waldbesitzer in Deutschland - Zwischen Tradition und Moderne: eine Untersuchung der neuen Eigentümerstruktur im Kontext gesellschaftlicher Entwicklungstrends. Kessel, Remagen - Oberwinter.
6. **Harnisch, R.** (2009): Experten fordern neue Waldpolitik – Studie legt Bausteine für zukunftsfähige Waldpolitik vor. IÖW Press release, 16.07.2009.
7. **Hofmann, F.; Kill, J.; Meder, R.; Plachter, H.; Volz, K.-R.** (2000): Waldnutzung in Deutschland. Bestandsaufnahme, Handlungsbedarf und Maßnahmen zur Umsetzung des Leitbildes einer nachhaltigen Entwicklung. Stuttgart: Metzler-Poeschel (=Rat von Sachverständigen für Umweltfragen, Materialien zur Umweltforschung, Band 35).
8. **Köchli, A.** (2006): Gewichtung der Ansprüche der Gesellschaft an den Wald. Schweizerische Zeitschrift für Forstwesen 157 82): S. 37-44.
9. **Köpf, E.U.** (2000): Bedingungen, Möglichkeiten und Grenzen der Forstpolitik. AFZ/DerWald 17/2000, S. 912-914.
10. **Krause, E.** (2010): Urbane Waldbesitzer – ein Perspektivenvergleich. Vortrag zum Jahrestreffen der Forstpolitikwissenschaftler/innen in Reichenau an der Rax, 25.03.2010.
11. **Krause, E.; Enzenbach, B.; Kirchner, S.** (2007): Der Wald wird weiblich – Beraterinnen-Workshop an der LWF, in: Forstinfo – Mitarbeiterinformation der Bayerischen Forstverwaltung; Ausgabe 16, November 2007.
12. **Löffler, H.** (2005): Der Markt für größere Waldgrundstücke. Eine empirische Studie für Deutschland und Österreich. Dissertation an der Technischen Universität München. <http://d-nb.info/977710319/34>, abgerufen am 16.12.2012
13. **Lohner, P.** (2005): Die Position der Bundesregierung [zum Thema Waldbetretensrecht]. In: Deutscher Forstverein e.V., Kongressbericht zur 62. Jahrestagung in Weimar, S. 266-271.

14. Polley, H. (2009): Wald in Schutzgebieten - ein Ueberblick. Landbauforschung vTI agriculture and forestry research - Sonderheft, Band 327, S. 75-82.

15. Schlecht, E.-M.; Westermayer, T. (2010): Pilotprojekt Gender und Mobilisierung von Holzreserven im Kleinprivatwald. Eine Befragung von Waldbesitzerinnen. Institut für Forstbenutzung und Forstliche Arbeitswissenschaft der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Arbeitswissenschaftlicher Forschungsbericht Nr. 11.

16. Schmithüsen, F.; Hirsch, F. (2010): Private Forest Ownership in Europe. Geneva timber and forest study paper 26. Geneva: United Nations.

17. Schraml, U. & Volz, K.-R. (Hrsg., 2003): Urbane Waldbesitzer. Studien zur Beratung und Betreuung im nichtbäuerlichen Kleinprivatwald. Freiburger Schriften zur Forst- und Umweltpolitik, Bd. 1, Verlag Dr. Kessel, Remagen, 1-25 (2003).

18. Schurr, C. (2006): Zwischen Allmende und Anti-Allmende. Eine Untersuchung zur Struktur und Strukturentwicklung des kleinflächigen privaten Waldeigentums unter den Bedingungen der gesellschaftlichen Transformation am Beispiel des Freistaates Sachsen. Dissertation Universität Freiburg.

19. Spinner, K. (2002): Motivation, Einstellung und Verhalten der BVVG-Wald-Erwerber in den neuen Bundesländern, Forst und Holz 57, S. 204-208.

20. Thoroe, C; Dieter, M.; Elsasser, P.; Englert, H.; Küppers, J.G.; Roering, H.-W. (2003): Untersuchungen zu den ökonomischen Implikationen einer Präzisierung der Vorschriften zur nachhaltigen, ordnungsgemäßen Forstwirtschaft bzw. von Vorschlägen zur Konkretisierung der Guten fachlichen Praxis in der Forstwirtschaft. Arbeitsbericht des Instituts für Ökonomie 2003/3. http://www.bfafh.de/bibl/pdf/iii_03_03.pdf.

21. Volz, K.-R. (1990): Die staatliche Waldankaufspolitik als Bestandteil der Forstpolitik – Eine Untersuchung am Beispiel der Landesforstverwaltung Baden-Württemberg. Forstliche Forschungsberichte München Nr. 108. München: Universitätsbuchhandlung Heinrich Frank.

22. Volz, K.-R. (1995): Zur ordnungspolitischen Diskussion über die nachhaltige Nutzung der Zentralressource Wald. Forst und Holz 50 (6): S. 163-170.

23. Volz, K.-R. (1997): Waldnutzungskonzepte und ihre forstpolitische Bewertung. Forstwissenschaftliches Centralblatt 116: 291-300.

24. Volz, K.-R. (2000): Zur Rolle des Staatswaldes in unserer Gesellschaft. Forst und Holz 55 (17): 550-552.

25. Volz, K.-R. (2001): Wem gehört eigentlich der Wald? In: Der Bürger im Staat. 51. Jahrgang, Heft 1: Der Deutsche Wald. Landeszentrale für politische Bildung, Baden-Württemberg, S. 51-58.

26. Volz, K.-R. (2003a): Privater Waldbesitz im Wandel – Der Kampf um den Betreuungsmarkt. Zusammenfassung. In: Forstwirtschaft im Dialog ... gemeinsam die Zukunft gestalten! Kongressbericht des Deutschen Forstvereins, S. 81-84.

27. Volz, K.-R.; Bieling, A. (1998): Zur Soziologie des Kleinprivatwaldes. Forst und Holz 53 (3): 67-71.

28. Weber, N. (2003): Privatwald in Ostdeutschland. Eine forstpolitische Analyse. Forst und Holz 58 (19): 563-566.

29. Weber, N. (2004): Akteure im Politikfeld Forstwirtschaft und Naturschutz. In: Kramer, M.; Schurr, C. (Hrsg.): Internationales Waldrecht und nachhaltige Waldnutzung. Tschechien, Polen und Deutschland im Vergleich. Wiesbaden.

30. Wendisch, J. (2008): Eröffnungsrede zum Symposium „Waldstrategie 2020“ des BMELV. In: Seintsch, B.; Dieter, M. (Hrsg.): Waldstrategie 2020. Tagungsband zum Symposium des BMELV, 10.-11. Dez. 2008, Berlin, vTI Reihe Landbauforschung, Sonderheft 327, S. 1-3.

31. Winkel, G., Schaich, H., Konold, W., Volz, K.-R. (2005): Naturschutz und Forstwirtschaft: Bausteine einer Naturschutzstrategie im Wald. Naturschutz und Biologische Vielfalt 11, 398 S.

32. Zukünfte und Visionen Wald 2100 (Hrsg.) (2009): Waldzukünfte: Herausforderungen für eine zukunftsfähige Waldpolitik in Deutschland. www.waldzukuenfte.de

H. Вебер

ЛЕСНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ И ЛЕСНАЯ ПОЛИТИКА В ГЕРМАНИИ

Лесные владения в Германии распределяются между землями и национальными агентствами (34%), коммунальными и корпоративными владельцами (20%) и частными владельцами леса (46%). После воссоединения Германии структуры собственности на западе и на востоке уподобляются. Лесные законы на национальном и земельных уровнях призваны гармонизировать потребности общества и интересы владельцев лесов. С этой целью был разработан и успешно реализовано много инструментов (правовых, финансовых, информационных, процедурных). Тем не менее, лесная собственность сталкивается с фундаментальными изменениями, в том числе дроблением и диверсификацией лесовладельцев. Базовыми факторами этих изменений является, прежде всего, реституция и приватизация бывших государственных земель в восточной части страны, передача лесных земель природоохранным организациям; продажа изолированных лесных площадей частным лесовладельцам. Появились новые типы лесовладельцев. Например, "городские" лесовладельцы характеризуются городским образом жизни, хотя нет четкого различия между городской и сельской местностями. В общем, владельцы лесов сталкиваются с растущими требованиями для отдыха и сохранения природы, которые вызывают дополнительные затраты труда, расходы и ограничения. Как предусмотрено законами о лесах, государственные леса (земельные, коммунальные, государственных корпораций) должны нести более высокую нагрузку, чем частные лесовладельцы. В связи с безденежьем земельных бюджетов в нескольких землях Германии

была обсуждена приватизация государственных лесов. Тем не менее, граждане и НПО выступают категорически против этих планов. После успешного уподобления структур собственности на леса в западной и восточной частях страны, будущие проблемы (вызовы) следует ожидать в следующих областях: новые формы взаимодействия и сотрудничества между владельцами лесов; разделение и диверсификация прав собственности; индивидуализация лесовладельцев и сокращение персонала; оптимизация организационно-правовых форм и функций государственных лесов.

Ключевые слова: лесные владения, лесособственники, виды лесной собственности, структура собственности, переходы собственности, приватизация лесов

N. Weber

FOREST OWNERSHIP AND FOREST POLICY IN GERMANY

Forest ownership in Germany is distributed between states (Länder) and national agencies (34%), communal and corporate owners (20%) and private forest owners (46%). Since reunification, ownership structures in the western and the eastern part are assimilating. Forest laws on national and state level are designed to adjust the needs of the public and the interests of the respective forest owners. For that purpose, a lot of instruments (legal, financial, informational, procedural) have been developed and implemented successfully. However, forest ownership has been facing fundamental changes, including fragmentation and diversification of forest owners. Underlying factors for these developments are, above others, restitution and privatization of former state owned land in the eastern part of the country; transfer of forest areas to nature conservation organizations; sale of isolated state forest estates to private forest owners. New types of forest owners emerged. For example, “Urban” forest owners are characterized by lifestyles of an urban surrounding, although there is no clear distinction between urban and rural settings. In general, forest owners are facing increasing demands for recreation and nature conservation, resulting in additional workload, expenses and restrictions. As laid down in forest laws, public forests (states, communes, public corporations) must shoulder a higher burden than private forest owners. Due to the cash-strapped public budgets, privatization of state forests has been discussed in several states of Germany. However, citizens and NGOs are

opposing fiercely against these plans. After successful assimilation of forest ownership structures in the western and eastern part of the country, future challenges are to be expected in the following fields: innovative forms of communication and cooperation between forest owners; separation and diversification of property rights; individualization of forest owners vs. reduce of extension staff; optimization of legal forms and roles for public forests.

Key words: forest ownership, forest owners, types of forest property rights, structure of ownership, forest privatization